

висловлювались думки про необхідність співпраці усіх країн континенту для досягнення спільної мети – безпеки та економічного процвітання в Європі. На нашу думку, проект А. Бріана у 1920–1930-ті рр. та реакція на нього в країнах континенту є одним з найкращих прикладом для аналізу процесів трансформації національної свідомості в Європі до наднаціональної.

В історіографії склалися два підходи до вивчення проекту об'єднання держав Європи А. Бріана. Перший пов'язаний із розглядом цього проекту як самостійного феномену в історії європейської інтеграції. З таких позицій його розглядає американські історики К. Пегг [1], В. Рубол [2]. Деякі історики зосереджуються на вивченні дискусій навколо ініціативи А. Бріана в окремих країнах: Німеччині (В. Ліпгенс [3; 4]), Чехословаччині (М. Бабік [5]), Норвегії (Н. Рохне [6]). Прихильники другого підходу до вивчення проекту Бріана розглядають його в контексті розвитку пан'європейського руху, ідейним лідером якого був австрійський інтелектуал Р. Куденхове-Калергі. Ініціатива французького політика в цих дослідженнях розглядається як невдала спроба реалізації ідеї Пан-Європи. Серед цих дослідників – А. Цигерхофер-Преттенталер [7] (Австрія), А.В. Громова [8], А.Є. Панаріна [9] (Росія). В сучасній російській історіографії зберігається традиція, що склалася за радянських часів, розглядати проект Бріана як антирадянську ініціативу.

В даному дослідженні проект Бріана розглядається як самостійне явище в історії міжнародних відносин міжвоєнного періоду, яке сформувалось під впливом популярної в цю епоху «ідеї Єдиної». Проект Р. Куденхове-Калергі мав визначальний вплив на А. Бріана, але за своєю суттю два проекти були різними. Завданням даної статті є комплексний аналіз такого історичного явища як «ініціатива Бріана», причин його виникнення, глибинної суті та цілей, реакції європейських урядів на нього, а також визначення його значення в історії європейської інтеграції.

Франція після Першої світової війни вийшла на позиції лідера в Європі. Вона стала одним з головних творців Версальської системи міжнародних відносин. Головним завданням французької дипломатії було досягнення гарантованої безпеки своїх східних кордонів, щоб запобігти повторення німецького вторгнення. Також в цей час Франція почала укладати нові коаліції, переважно зі своїми традиційними союзниками в Східній, Центральній та Південно-Східній Європі [10, с.187].

Що стосується Арістіда Бріана, то він був типовим представником Третьої Республіки у Франції. Американський державний діяч та дипломат Г. Кіссінджер підкреслює, що цей політик швидко зрозумів дійсне співвідношення сил між Францією та Німеччиною, а також його постійну зміну не на користь Франції. Він зробив висновок, що примирення з Німеччиною дасть надію на досягнення безпеки для своєї країни [11, с.248].

Європейські погляди А. Бріана сформувалися в атмосфері 1920-х, коли на тему європейської єдності говорили дуже багато, в тому числі в середовищі французьких політиків (Е.Ерріо, П. Бонкур, Л. Барту, Л. Лушер). Він був шанувальником ідей Ш. Сен-П'єра, Ф. Вольтера, Ж.-Ж. Руссо. Однак, в більшій мірі він був політиком, і зовнішньополітичні інтереси Франції для якого мали вирішальне значення [9, с.112].

Найбільший вплив на А. Бріана мав саме пан'європейський проект Р. Куденхове-Калергі. В «Європейському маніфесті» 1924 р. автор проекту пише, що Пан-Європа – це об'єднання всіх демократичних держав континентальної Європи в одну інтернаціональну групу, в політичний та економічний цільовий союз. Його складовими частинами мали стати арбітражний договір, оборонний союз та митна унія. Р. Куденхове-Калергі пропонував чотири кроки на шляху до об'єднання країн Європи. Першим мало стати групування держав всередині Ліги Націй або шляхом скликання Пан'європейської конференції. Другий крок – підписання арбітражного договору, який гарантував би непорушність кордонів між країнами та унеможливував нову війну між ними. Третій – оборонний союз для сумісного захисту від зовнішніх ворогів (малася на увазі Росія). Заключний крок – підготовка митного союзу шляхом періодичного скликання економічних конференцій [12, с.112-114].

Далекоглядними були ідеї економічної співпраці європейських країн, висловлені французьким політиком Луисом Лушером. В травні 1927 р. на засіданні Женевської міжнародної економічної конференції Л. Лушер виступив із ідеєю міжнародного об'єднання по галузях виробництва. Він пропонував створити пан'європейський економічний комітет, в рамках якого представники Франції, Німеччини, Люксембурга та Бельгії зможуть обговорювати завдання та конкретні кроки спільної економічної політики, приймати рішення щодо захисту економічного розвитку своїх країн від впливу США та Великої Британії [8, с.73-74]. Ідеї Л. Лушера також мали значний вплив на А. Бріана.

Шлях до ініціативи Бріана розпочався восени 1921 р., коли цей французький політик брав участь у Вашингтонській конференції. Тоді А. Бріан побачив небажання Великої Британії та США, союзників Франції по Антанті, надалі брати участь у альянсі проти Німеччини. Відчуття слабкості Франції в умовах відсутності надійних союзників примушувало до пошуку інших шляхів нейтралізації потенційного ворога. В січні 1922 р. в Каннах на союзній конференції по німецьким репараціям А. Бріан вперше розкрив себе як прихильника перемов із Німеччиною. Однак, більшість інших французьких політиків ще не були готові до такого. Це спровокувало падіння кабінету А. Бріана [2, с.35-36].

Важливою подією на шляху до пропозиції французького політика щодо об'єднання європейських держав було проведення Локарнської конференції 5 – 16 жовтня 1925 року та підписання договорів. Найважливішим, таким, що вплинув на потепління міжнародної атмосфери, був Рейнський Гарантійний пакт між Німеччиною та державами-гарантами (Францією, Бельгією, Італією, Великою Британією). Згідно до документу Німеччина визнавала свої західні кордони відповідно до умов Версальського договору. У разі порушення цих кордонів держави-гаранти мали застосувати рішучі відповідні заходи. Арбітражні договори

між Францією, Бельгією та Німеччиною передбачали, що у разі виникнення суперечок між країнами, вони будуть вирішуватись мирним шляхом через Лігу Націй та міжнародні суди. З підписанням цих договорів в Європі склалося враження вирішеності усіх територіальних суперечок, гарантованості миру. Дослідники характеризують цю обстановку як «дух Локарно». Підписання Локарнських домовленостей завершилось вступом Німеччини до Ліги Націй, що означало визнання її повноцінним суб'єктом міжнародних відносин [13, с.753-754].

Не дивлячись на підписання Локарнських угод, міжнародне положення Франції залишалось несприятливим. Відносно надійними союзниками країни могли вважатися лише країни Східної Європи. Жодна з великих держав не підтримувала Францію в тій мірі, в якій їй це було необхідним. Велика Британія більше співпрацювала із Німеччиною, Італія вважала Францію своїм головним конкурентом на Балканах. З Німеччиною Францію розділяли непорозуміння стосовно німецьких озброєнь. В 1927 р. А. Бріан спробував заручитися підтримкою США, запропонувавши їм проект договору про «вічну дружбу» між країнами. Це, на думку політика, мало забезпечити Францію надійним союзником на випадок нової війни в Європі. Однак, США запропонували Франції заключити арбітражний договір, в преамбулі якого містилося засудження війни як засобу вирішення міжнародних суперечок, відомий як Пакт Бріана-Келлога 1928 р. [10, с.211]. Таким чином, США дали зрозуміти Франції, що не бажають втручатися в європейські справи.

Ініціатива створення об'єднання європейських держав стала логічним кроком політики А. Бріана, спрямованої на пошук шляхів досягнення гарантованого миру для Франції. Не менш важливою метою А. Бріана, на думку багатьох істориків (В.Г. Барановський, О.А. Чубарян, А.Є. Панаріна тощо), було закріплення французького домінування на континенті, необхідність чого була спровокована посиленням, в першу чергу економічним, Німеччини.

Ініціатива А. Бріана не була несподіванкою для європейських політиків. Вже у 1927 році французький політик підтримував проект Р. Куденхове-Калергі, офіційно ставши почесним президентом Пан'європейського Союзу [9, с.111]. Наприкінці 1928 р. А. Бріан виступив перед Національними зборами Франції. Тоді він заявив, що кінцевою метою його зовнішньої політики є ліквідація можливості війни в Європі.

В особистій розмові із Г. Штреземаном 11 червня 1929 р. в Мадриді, А. Бріан поділився із своїм німецьким колегою думками щодо необхідності консолідації економічної та політичних зусиль європейських держав. Він сказав, щоб не втратити Європу, необхідно об'єднати зусилля усіх держав, необхідно створити своєрідну європейську федерацію політично. Це дозволить стабілізувати мир та захистити усіх, навіть за умов обмеженої участі Великої Британії в такому союзі. А. Бріан розкрив своє відношення і до економічного боку питання. По-перше, спільний імпорт та експорт будуть сприяти поживавленню конкурентоспроможності Європи у порівнянні із США. По-друге, співробітництво з європейськими країнами дасть можливість Німеччині зменшити кредитну залежність від США [3, с.72-74].

З ініціативою утворення федеративного об'єднання європейських країн А. Бріан виступив на X асамблеї Ліги Націй 8 вересня 1929 р. В своїй промові він сказав: «Я думаю, що між народами, які географічно можуть називатися народами Європи, мають існувати певні федеральні зв'язки. Ці народи повинні мати можливість в будь-який час увійти в контакт один з одним, обговорювати свої інтереси, приймати спільні рішення, встановити між собою дух солідарності, яка б допомогла їм у складних ситуаціях. Зрозуміло, асоціація має переважати перш за все в сфері економічній. Однак, я певен, що і з точки зору політичної і соціальної федеральний союз, який не буде посягати на суверенітет жодної нації, міг би бути корисним» [14, с.17].

Перша реакція на пропозицію А. Бріана була позитивною. Особливо високо європейські політики оцінили економічні аспекти ідеї. Так, члени німецького уряду, політики кабінету Г. Штреземана назвали європейське митне зближення важливим фактором у вирішенні економічних, фінансових та політичних проблем континенту. Це було особливо важливим для Німеччини [3, с.89].

В своїй промові 9 вересня 1929 р. Г. Штреземан скептично висловився щодо політичного боку пропозиції А. Бріана. Однак, він висловив свою думку про економічний аспект проблеми. Європа, на думку німецького міністра, мала певну кількість проблем, які заважали її економічному розвитку. По-перше, це скупчення великої кількості держав на відносно невеликій території, що мало наслідком співіснування в Європі різних економічних та монетарних систем. По-друге, у зв'язку із технічним прогресом Європа зменшилась, кордони стали перепоною для пересування людей та товарів по континенті. По-третє, звузились і внутрішні ринки держав, що спонукало їх до пошуків нових ринків. Г. Штреземан запропонував вирішити ці проблеми шляхом спрощення обміну товарів, митному співробітництву між державами [15].

Представники США заявили, що формування спільного ринку в Європі, в якій країна змогла б інвестувати свої ресурси, було б більш вигідним, ніж співпраця із роздробленою Європою [1, с. 154].

Поряд із позитивними оцінками ініціативи А. Бріана були висловлені і деякі побоювання. По-перше, висловлювались застереження, що своїми далекоглядними намірами А. Бріан прагне відволікти увагу європейської спільноти від більш наболілих проблем (наприклад, питання належності саарського вугільного басейну). По-друге, А. Бріана підозрювали в остраху перед послабленням Ліги Націй. По-третє, французького політика звинувачували в політичному прагматизмі, коли всі його плани висувались лише за умови їх політичної доцільності [3, с.87].

Оскільки, в своєму виступі у вересні 1929 р. А. Бріан обмежився загальними фразами та не розкрив більш конкретних кроків до реалізації своїх намірів, йому було запропоновано підготувати офіційний документ, в якому він зможе викласти свої думки щодо організації майбутнього Європи.

Офіційний документ французького уряду щодо формування федерального союзу європейських країн, більш відомий як «Меморандум Бріана» 1 травня 1930 р. був розісланий до урядів усіх країн Європи, які біли членами Ліги Націй.

Документ складався з п'яти частин. Перша частина була присвячена визначенню загальних цілей, якими були – визначення, організація та розвиток складових елементів Європейської асоціації. Для вивчення шляхів та засобів досягнення зазначеної мети пропонувалось створити Європейську конференцію або парламентську організацію, яка стане об'єднуючою ланкою для всіх країн майбутнього Європейського союзу [16, с.193].

В другій частині документу біли прописані пропозиції щодо організаційного устрою майбутнього об'єднання. По-перше, вказувалось на необхідність створення представницького органу у формі регулярної інституції – Європейської конференції. Вона мала складатися із представників усіх урядів європейських країн-членів Ліги націй. Ця інституція мала стати важливим направляючим органом Європейського союзу, який також буде забезпечувати зв'язок із Лігою націй. Для попередження будь-якого переважання на користь однієї країни в Європейській конференції передбачалась посада президента, який має переобиратись щорічно [16, с.194].

По-друге, передбачалось створення виконавчого органу у вигляді постійного політичного комітету, сформованого із певної кількості членів Європейської конференції. За комітетом мало бути закріпленим право запрошувати в будь-який час представників європейських держав, що не є членами Ліги націй (а відтак і європейської асоціації), які можуть бути зацікавленими у вирішенні певних питань. Більш того, за комітетом мало зберігатися право у випадку важливості чи необхідності запрошувати представників неєвропейських країн бути присутніми або брати участь в його роботі. Завдання комітету – загальна експертиза реалізації шляхів та засобів формування складових елементів майбутнього Європейського федеративного союзу. Комітет мав також брати участь у складанні програми європейської кооперації, що включало вивчення політичних, економічних, соціальних та інших питань, які цікавлять європейське суспільство і не мають відношення до обов'язків Ліги націй. Після прийняття програми європейської кооперації комітет мав право довірити вивчення окремих питань спеціальним технічним комітетам [16, с.194].

По-третє, пропонувалось створити секретаріат, який в своїх функціях мав обмежуватись адміністративними гарантіями виконання інструкцій президента Європейської конференції і Європейського комітету. Також на секретаріат покладалось такі завдання: налагодження комунікацій між представництвами країн, які підпишуть Європейський пакт; підтримка зв'язків між конференцією та комітетом; підготовка дискусій; облік та оголошення резолюцій [16, с.195].

В перших двох частинах документу було визначено співвідношення між існуючою Лігою націй та майбутнім об'єднанням європейських держав. З точки зору міжнародної політики майбутній «Європейський союз» був розроблений, перш за все, в якості регіонального відділення Ліги націй для роботи в контексті останньої.

Підкреслювалося, що Європейський союз не претендує на заміщення собою Ліги націй, але має діяти в її рамках, в узгодженні із її міжнародною політикою. Автори проекту планували, що членами європейського об'єднання стануть лише країни-члени цієї міжнародної організації [16, с.193]. А відтак Радянський Союз автоматично опинився за межею майбутньої об'єднаної Європи. Це в свою чергу породило думку, особливо розповсюджену серед радянських істориків, про антиросійський характер проекту А. Бріана.

В меморандумі наголошувалося, що спільні європейські установи (конференція та комітет) не будуть претендувати на вирішення питань, які входять до компетенції Ліги націй, а також будуть узгоджувати свої дії із нею [16, с.193-195]. Проект А. Бріана, таким чином, був просякнутий прагненням зберегти Лігу націй та разом із нею існуючу систему міжнародних відносин.

Однак, найбільше розчарування у європейських політиків викликала третя частина документу, в якій наголошувалося, що головним принципом побудови європейського об'єднання має стати «підпорядкованість економічних питань політичним». Такий підхід пояснювався тим, що «можливість прогресу в напрямку економічного об'єднання є строго залежною від питань безпеки, що саме по собі пов'язано із питанням про можливість прогресу в напрямку політичного союзу, тому в політичній сфері мають бути сконцентровані найбільші зусилля...» [16, с.195]. Політична кооперація, на думку авторів проекту, мала стати гарантією незалежності та недоторканості національного суверенітету кожної з держав-учасниць.

Що стосується економічної кооперації, то вона мала підпорядкуватись меті «зближення між багаточисельними європейськими економічними системами, що мало реалізовуватись під дружніми обов'язками урядів, що працюють в унісон». Створення спільного ринку визначалось кінцевою метою європейського об'єднання [16, с.195].

Саме положення цієї частини проекту викликали найбільшу критику в його бік як серед сучасників, так і серед дослідників ініціативи Бріана. А. Бріана звинувачували у прагненні через об'єднання європейських країн закріпити передові позиції Франції на континенті.

В четвертій частині Меморандуму було окреслено коло питань, які необхідно розглянути на першому засіданні Європейської конференції для окреслення шляхів та методів подальшої співпраці країн. Економічні питання були винесені на передній план. Серед них наступні: розробка програм прогресивного економічного розвитку та зниження тарифів; спільне будівництво шляхів сполучення між країнами; налагодження та спрощення сполучення по землі, воді та повітряю між країнами Європи; вирішення питань кредитної та

інвестиційної політики всередині європейського об'єднання; подолання проблем, пов'язаних із безробіттям та внутрішньою європейською міграцією [16, с.196]. Слід зазначити, що розробка та оприлюднення Меморандуму припало на часи глибокої економічної кризи, відомої як «Велика депресія», тому вирішення вищезгаданих питань економічного розвитку Європи, на думку авторів документу, повинно було прискорити відновлення економіки країн континенту. Також проектом А. Бріана передбачалось налагодження співпраці в сфері гігієни та медицини, освіти та науки, законодавства та права [16, с.196].

В п'ятій частині Меморандуму містились загальні побажання щодо майбутньої співпраці держав Європи [16, с.197].

Р. Куденхове-Калергі, з ідеями якого часто пов'язують проект Бріана, був розчарований текстом меморандуму: «Він був написаний дуже недбало, розпливчато та туманно. Все базувалося на принципі непорушності суверенітету усіх союзних держав, підлеглості Європи Лізі націй та на пріоритеті політики над економікою» [17, с.173].

Відповіді на меморандум А. Бріана до французького уряду надійшли з двадцяти п'яти країн. Характер відповідей на пряму залежав від положення країни в існуючій системі міжнародних відносин. За цим критерієм європейські країни умовно можна поділити на дві групи: до першої групи належали країни, що були постраждалими та урізаними в правах в післявоєнному улаштуванні (Німеччина, Італія, Угорщина); до другої групи входили країни, що змогли розширити свої території або здобули незалежність внаслідок післявоєнного врегулювання, тому прогнали зберегти своє положення (Франція, Польща, Румунія, Чехословаччина). Відповідно, від країн, які були незадоволенні існуючим європейським ладом, надійшли негативні або критичні відповіді на пропозицію створення об'єднання європейських держав. Навпаки, ініціативу підтримали уряди країн, для яких було вигідним існування Версальсько-Вашингтонської системи.

Повну підтримку проекту А. Бріана висловив уряд Чехословаччини. В офіційній відповіді на Меморандум чехословацький уряд висловив намір підготувати проект статуту Федерального союзу європейських держав, в якому буде наголошено на принципі поступового вибудовування у якості основоположного в майбутній європейській співпраці. Чехословацькі урядовці вважали, що співпраця по питанням політичним та питанням економічним необхідно здійснювати із розумінням взаємозалежності цих проблем [18, с.210]. В цілому уряд Чехословаччини висловив повну згоду із принципами Меморандуму А. Бріана.

Позитивні відгуки проект Бріана знайшов в Іспанії. Зокрема, в іспанських газетах «Ель-Соль» та «Вангардіа» наголошували, що кращім способом об'єднати Європу є узагальнення наукових методів та процедур, що призвели до процвітання США [19, с.241].

Думка німецького уряду була однією з найважливіших для майбутнього ініціативи А. Бріана, оскільки відносини між Францією та Німеччиною визначали загальні тенденції розвитку міжнародних відносин на континенті.

За період від виступу А. Бріана в Лізі націй у вересні 1929 р. до оприлюднення Меморандуму в травні 1930 р. політична ситуація в Німеччині дещо змінилась. По-перше, після смерті Г. Штретземана 3 жовтня 1929 р., який ліберально ставився до співпраці з Францією та підтримав економічну частину його ініціативи, новим міністром закордонних справ Німеччини став Юліус Куртіус. Останній був прихильником більш рішучих дій для задоволення інтересів німецької зовнішньої політики [4, с.320]. По-друге, у зв'язку із економічною кризою посилювався вплив націонал-соціалістів на широкі народні маси, що готувало підґрунтя для їх прориву до влади. Зовнішньополітична програма нацистів не передбачала мирної співпраці та політики пошуку компромісів, але була спрямована на відновлення довоєнної могутності Німеччини із перспективою її подальшого посилення [7, с.163]. Німецькі праворадикали доводили неможливість утворення європейського об'єднання держав через мовну та культурну різницю між народами континенту, особливо між народами північно-західної частини континенту та Балканського півострова [19, с.245].

Позитивно на проект А. Бріана в Німеччині відреагували представники ліберально-демократичного напрямку в політиці. Зокрема лідер німецької демократичної партії Е. Кох-Везер назвав проект Бріана незамінним з точки зору безпеки в Європі [19, с. 241].

В німецькому уряді склалося негативне відношення щодо меморандуму А. Бріана. Документ розглядався в першу чергу як спроба посилити французьку гегемонію в Європі. Менш поширеною була оцінка ініціативи французького політика як спроби боротьби під керівництвом Франції із зближенням Великої Британії та США [4, с.221]. Разом із цим в німецькому уряді ідею Пан-Європи визнали найкращою відповіддю на американську доктрину Монро та на паназіатські концепції.

Як альтернативу концепції А. Бріана німецькі політики пропонували концепцію поетапного об'єднання європейських країн на чолі із Німеччиною. Ще одне зауваження щодо проекту А. Бріана було зроблене Ю. Куртіусом: Пан-Європа без Росії не можлива, оскільки історично Росія є активним учасником міжнародних відносин в Європі [5, с.59].

Зауваження економічного характеру щодо проекту А. Бріана були висловлені німецьким економістом Г. Штайном та промисловцем А. Райбергом. Незалежно один від одного, вони зауважили, що зближення двох країн із поступовим зниженням тарифів вглиб Європи буде мати один негативний наслідок: високоякісне виробництво в деяких європейських країнах призведе до розвалу менш розвинених галузей в інших країнах. Це стосувалося і аграрної сфери. Г. Штайн попереджував про можливість революційного вибуху, коли бідніші райони будуть залучені до конкуренції із більш розвиненими [19, с.243-244].

Італійський уряд фашистів відкинув ідеї проекту Бріана через їх несумісність з планами самих фашистів щодо майбутнього Європи та Італії. Ідея європейського об'єднання у фашистському варіанті будувалась на

засадах «універсального фашизму», антикомунізму, антилібералізму та антидемократизму. Концепція фашистів будувалась на мріях про «Велику Італію» та мала на меті зміну європейського ладу із виходом країни на передові позиції на континенті [20, с.131-133].

Відповідь Великої Британії на пропозицію Бріана прозвучала в душі політики ізоляціонізму. Вираз «Британія – не Європа» було дуже розповсюдженим в ті часи [1, с.154]. Причинами цього були, з одного боку, небажання втручатися в європейські суперечки, участь в яких могла мати негативні наслідки для стабільності та безпеки країни, а з іншого, наявність великої кількості колоніальних володінь, які надавали країні певної економічної самодостатності.

Одним з палких прихильників ідеї європейського об'єднання, хоча без участі Великої Британії в ньому, був Лео Емері, політик консервативної партії Британії та журналіст. В одній з своїх статей, написаних в 1930 р., він висловив свої аргументи з приводу відмови країни брати участь в процесах європейського об'єднання. По-перше, Л. Емері вважав, що участь Великої Британії в будь-якій європейській схемі буде несумісною із розвитком торгівлі з колоніями. По-друге, вступ в європейську економічну систему політик пов'язував із певними втратами для Британії. Зокрема, він вказував на деяке зниження тарифів для європейських товарів на британському ринку, які складуть конкуренцію вітчизняній продукції через їх низьку собівартість. Співпрацю із об'єднаною Європою британський політик вважав вигідною та перспективною [21, с.8-9].

Відповіді урядів скандинавських країн на пропозицію французького уряду мали негативний характер. Розглянемо приклад Норвегії. Норвезьку критику концепції Бріана можна звести до декількох пунктів. По-перше, норвежці традиційно підтримували ідею універсальної співпраці між всіма націями світу на протидію регіональному об'єднанню. По-друге, критикувалась політична інтеграція в Європі, яка порушить відносини Норвегії із СРСР та США. По-третє, висловлювалась думка про недостатність підстав для об'єднання в Європі (мовно-культурна різниця між народами). По-четверте, критикувалось пріоритетне ставлення Бріана до політичного об'єднання, яке в Норвегії асоціювалося із військовим. По-п'яте, критикувалося заперечення участі в пропонованій організації неєвропейських країн, а також однієї європейської – Росії [6, с.10-12].

Проект Бріана критикувався і в середині Франції. Зокрема вже згадуваний Е. Ерріо, хоч і був прихильником проекту Р. Куденхове-Калергі, критикував А. Бріана за надмірну увагу до політичного боку об'єднання: «...зусилля, покладені, щоб досягти певного рівня політичної організації в Європі, рано чи пізно зійдуть нанівець, якщо політичний порядок не буде доповнюватися та підтримуватися економічним порядком» [19, с.241].

На конференції міністрів закордонних справ країн-членів Ліги Націй у вересні 1930 року в Женеві було признано, що об'єднання країн Європи є життєво необхідним для підтримки миру на континенті, але розгляд питання про реалізацію проекту було відкладено до наступної сесії Асамблеї Ліги Націй, яка в свою чергу постановила продовжити розгляд питання в рамках утвореної з цією метою «Комісії по вивченню європейського питання». Перемови в рамках комісії затягнулися та були припинені в 1932 р. після смерті А. Бріана [9, с.115].

Отже, ініціатива створення федеративного об'єднання європейських держав була логічним завершенням зовнішньополітичного курсу А. Бріана, головною метою якого було забезпечення мирного існування Франції та всієї Європи. У зв'язку із цим в офіційному меморандумі французького уряду політичне об'єднання розглядалось як першочергове, в той час як економічне було кінцевою метою співпраці країн Європи.

Оцінка ініціативи А. Бріана не може бути однозначною. З одного боку, це явище було прогресивним, оскільки в його основі лежав принцип загальноєвропейської (наднаціональної) співпраці в усіх сферах суспільного життя для досягнення спільної мети: миру та процвітання в Європі. Що важливо, проект Бріана був першою офіційною спробою на міждержавному рівні реалізувати ідею об'єднання країн континенту в політичний та економічний союз. З іншого боку, як сам проект Бріана, так і реакція європейських урядів на нього були просякнуті впливами традиційного національного мислення. По-перше, в проекті та у відповідях на нього постійно наголошувалося на непорушності суверенітету країн при об'єднанні, хоча при утворенні федерації це неможливо. По-друге, в проекті європейського об'єднання кожна країна, і в першу чергу Франція, шукали шляхи для задоволення своїх інтересів в Європі. Так, А. Бріан був зацікавленим у збереженні Францією передових позицій на континенті в умовах Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин, тому в Меморандумі наголошувалося на підпорядкованості майбутнього об'єднання Лізі націй. Уряди країн підтримували або критикували проект в залежності від того, наскільки він відповідав їх інтересам. Саме надмірна увага до задоволення інтересів власних країн стала головною причиною провалу перемов щодо реалізації пропозицій А. Бріана.

Таким чином, європейські уряди вже на початку 1930-х рр. продемонстрували небажання йти на компроміси та поступатися національними інтересами перед загальноєвропейськими. Лише досвід Другої світової війни дав поштовх для подальшого формування наднаціональної ідентичності в Європі, що виявилось в євроінтеграційних процесах другої половини ХХ ст.

Джерела та література

1. Pegg C.H. Evolution of the European Idea, 1914 – 1932. – Chappel Hill: University of North Carolina Press, 1983. – 232 p.
2. Roobol W. Aristide Briand's Plan: The Seed of European Unification / Wim Roobol // Ideas of Europe since 1914. The legacy of the First World War / ed. By M. Spiering, M. Wintl. – Basingstoke; New-York: Palgrave Macmillan, 2002. – P 32-46.
3. Lippens W. Europäische Einigungsidee 1923-1930 und Briands Europaplan im Urteil der deutschen Akten / Walter Lippens // Historische Zeitschrift. – Bd. 203. – H. 1. – 1966. – P. 46-89.

4. Lipgens W. Europäische Einigungs-idee 1923-1930 und Briands Europaplan im Urteil der deutschen Akten / Walter Lipgens // Historische Zeitschrift. – Bd. 203. – H. 2. – 1966. – P. 316-363.
5. Babík M. Iniciativa Aristide Brianda 1929-1930 a Československo. K Československé reflexi evropských integračních snah v meziválečném období / Michal Babík. – Brno: Masarykova univerzita, 2006. – 217 s.
6. Røhne N.A. Norwegian Attitudes towards the Briand Plan / Nils A Røhne // Institutt for forsvarsstudier. – No 8. – 1991. – P. 3-16
7. Ziegerhofer-Pretenthaler A. Botschafter Europas: Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und die Paneuropa – Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren / Anita Ziegerhofer-Pretenthaler. – Wien: Böhlau Verlag, 2004. – 587 s.
8. Громова А.В. Рихард Куденхов-Калерги и пан-европейское движение в 1930-е годы XX века: дис. ... кандидата истор. наук: 07.00.03. «Всеобщая история» / Громова, Анна Витальевна. – М.: 2008. – 174 с.
9. Панарина Е.А. Развитие идеи европейской интеграции в первой половине XX века : дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.03 / Панарина Елена Александровна. – Ставрополь, 2006. – 279 с.
10. Системная история международных отношений в 4 т. События и документы. 1918 – 2000 / [Отв. ред. А. Д. Богатуров]. – М.: Московский рабочий, 2000. – Т. 1: События. 1918 – 1945. – М.: Московский рабочий, 2000. – 516 с.
11. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер ; [Пер. с англ. В. В. Львова]. – М. : «Ладомер», 1997. – 850 с.
12. Европейский манифест 1 мая 1924 г. // Европейский альманах. История. Традиции. Культура / [Ответств. редактор А.О. Чубарьян]. – М.: Наука, 1991. – С. 111-119.
13. Duroselle J.B. The Spirit of Locarno: Illusions of Pactomania / Duroselle, J.B. // Foreign Affairs. – Vol. 50. – Issue 4. – 1972. – P. 752-764.
14. Чубарьян А.О. «Бриановская» Европа / А.О. Чубарьян // Метаморфозы Европы / [Отв. ред. О.А. Чубарьян]. – М.: Наука, 1993. – С.17-35.
15. Stresemann G. Letzte Rede vor dem Völkerbund vom 9. September 1929 (Genf) [Электронный ресурс] / G. Stresemann. – Режим доступа : www.europa-reden.de/veranstaltungen/SS05/schwarz/stresemann.pdf. – Дата доступа : 18.11.2010. – Назва з титулу екрану.
16. Briand Plan for the Federation of Europe // Advocate of Peace through Justice. – Vol. 92. – No. 3. – 1930. – P. 193-197.
17. Coudenhove-Kalergi R.N. Eine Idee erobert Europa. Meine Lebenserinnerung. – Wein – München – Basel: Verlag Kurt Desch, 1958. – 368 p.
18. Odpověď československé republiky na memorandum francouzské vlády. V Praze, dne 14. Července 1930 // Babík M. Iniciativa Aristide Brianda 1929-1930 a Československo. K Československé reflexi evropských integračních snah v meziválečném období / Michal Babík. – Brno: Masarykova univerzita, 2006. – S. 207-210.
19. Herriot E. Pan-Europe? / Herriot, Edouard. // Foreign Affairs. – Vol. 8. – Issue 2. – 1930. – P. 237-247.
20. Наумов А. «Европейская идея» в 30-е годы XX века: итальянский вариант / Александр Наумов // Исторична панорама. – 2010. – Вип. 10. – С. 130-142.
21. Amery L. S. The British Empire and the Pan-European Idea / L. S. Amery // Journal of the Royal Institute of International Affairs. – Vol. 9. – No. 1. – 1930. – P.1-22.

Корочанская А. А. "Инициатива Бриана" на рубеже 1920–1930-х гг. как этап в формировании наднациональной сознания в Европе.

В статье проведен комплексный анализ такого исторического явления как «Инициатива Бриана». Автором рассмотрены причины возникновения этого проекта объединения европейских государств, его сущность и цели, связь с существующей системой международных отношений. Проанализировано содержание Меморандума А. Бриана и реакция европейских правительств на него. Сделан вывод о значении проекта А. Бриана как переходного этапа в трансформации европейского сознания от приоритета традиционных национальных ценностей к наднациональным.

Ключевые слова: «Инициатива Бриана», Меморандум А. Бриана, идея объединения Европы, европейский федеральный союз, европейский таможенный союз, межвоенный период.

Korochanska A. O. "Briand's Initiative" at The Turn of 1920–1930'th as a Stage in the Formation of a Supra-National consciousness in Europe.

The article deals with the complex analysis of such historical phenomenon as "Briand's Initiative". The author of the article studies the causes of origin of the project of European states association, its essence and purpose, the link with the existing international relation system. The author analyzes the content of the A. Briand's Memorandum and the reaction of European governments at it. The author concludes about the value of the A. Briand's project as a transitional stage in the transformation of the European consciousness from the priority of traditional national values to the supranational.

Keywords: "The Briand's initiative", A. Briand's Memorandum, the idea of the Europe unification, the European federal union, the European customs union, the interwar period.